

СУТНІСТЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОЕКТУВАННЯ БОЮ (БОЙОВИХ ДІЙ)

В статті розкриваються сучасні погляди на організацію та проведення психологічного проектування бойових дій та обґрунтовується психологічна модель бою.

Ключові слова: психологічне забезпечення, бойові умови, психологічна модель.

В статье рассматриваются современные взгляды на организацию и проведение психологического проектирования боевых действий, обоснование психологической модели боя.

Ключевые слова: психологическое обеспечение, боевые условия, психологическая модель.

In the article the modern looks open up on organization and lead through of the psychological planning of battle actions and psychological model of fight.

Keywords: psychological providing, battle conditions psychological model.

При системному підході до організації психологічного забезпечення на перший план виходить необхідність проведення заходів психологічного проектування. Адже командирам (начальникам), заступникам командирів з виховної роботи, офіцерам-психологам з метою якісної організації заходів психологічної підготовки належить знати «вихідний матеріал».

Психологічне проектування полягає в оцінюванні морально-психологічного стану особового складу військ, аналізі психологічного змісту майбутніх бойових дій і закладених в них психологічних умов, що забезпечують оптимальне вирішення бойових завдань і на цій основі прогнозування можливого отримання військовослужбовцями психогенних травм та розладів, бойових психогенних втрат особового складу, а також динаміки можливих змін морально-психологічного стану військ (сил) [2].

Іншими словами, психологічне проектування передбачає виявлення усієї сукупності чинників, які в тій чи іншій мірі визначатимуть установки, мотиви, психічні стани, бойову активність військовослужбовців в майбутній діяльності, і побудову адекватних їм психодіагностичних, психопрофілактичних і психокоригуючих програм роботи з особовим складом.

Для того, щоб зрозуміти психологічний зміст бою, бойових дій в цілому, необхідно побудувати психологічну модель бою.

Модель – це штучно створений людиною абстрактний або матеріальний об'єкт. Модель – це прообраз, опис або зображення якогось об'єкта, явища.

Моделлю може бути будь який об'єкт, установка, явище або уявний образ за допомогою яких вивчають більш складні об'єкти, явища. Аналіз та спостереження моделі дозволяє пізнати сутність реально існуючого складного об'єкта, процесу чи явища, що називаються прототипами об'єкта. Таким чином, модель - це спрощене уявлення про реальний об'єкт, процес чи явище. Побудова моделей з метою дослідження та вивчення об'єктів, процесів та явищ називається – моделюванням.

Моделювання – це одна з основних категорій теорії пізнання: на ідеї моделювання, по суті, базується будь-який метод наукового дослідження, як теоретичний, так і експериментальний.

Психологічна модель бою є уявним образом (зразком), своєрідною картою психічних процесів і явищ, що мають місце в реальному бою. Теоретико-методологічною базою такої моделі, на думку російських фахівців О.Г. Караяні та І.В. Сиромятнікова, вітчизняного представника військової психології, доктора психологічних наук, професора В.В. Стасюка виступає психологічна концепція конфліктів [1, 5].

В рамках цього підходу під конфліктом розуміється найгостріший спосіб можливого вирішення значних протиріч, які виникають в процесі соціальної взаємодії, і полягають в протидії суб'єктів конфлікту що за звичай, супроводжується негативними емоціями і відчуттями по відношенню один до одного. У цьому випадку, війна та бій розглядаються як окремі види конфлікту, який досяг крайньої форми соціальної гостроти та здійснюється із застосуванням засобів збройної боротьби. (Рис. 1)

Питання психології

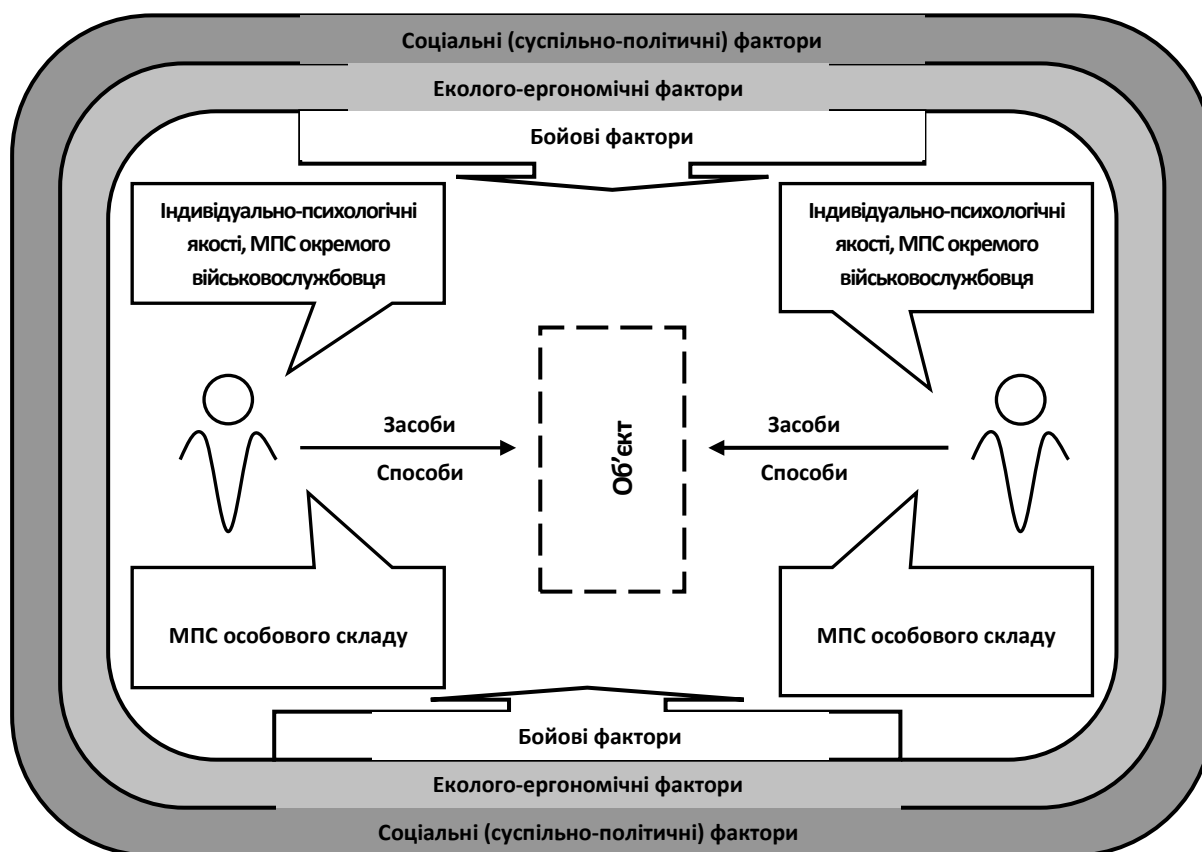

Рис. 1 Психологічна модель бою

Дещо вдосконаливши структурно-логічну схему конфлікту, психологічну модель бою можна подати як певну сукупність елементів, яка включає:

- об'єкт конфлікту – воля до супротиву;

- ворогуючі сторони зі сформованими у них ресурсом конфліктних дій (сформованою уявою про майбутню бойову діяльність, можливий перебіг бою (бойових дій), установками, метою, мотивами, навичками ефективних дій в конкретних бойових умовах, психофізіологічними можливостями) та соціальними рангами;

- індивідуально-психологічна готовність, морально-психологічний стан військ, групові психологічні феномени, що впливають на бойові дії (думки, настрої, традиції, згуртованість, психологічний клімат і т. ін.);

- бойові дії (вид бою, спосіб, особливості ведення бою);

- засоби ведення бою (звичайна зброя, зброя масового знищення, зброя нескортової дії та ін.);

- умови ведення бою (фактори: соціальні (суспільно-політичні), бойові, еколого-ергономічні). Якісний стан кожного з елементів визначає стан всіх інших елементів. Наприклад, використання

високоточної зброї спричиняє за собою зміну тактики дій військ, необхідність використання спеціальних засобів захисту, призводить до змін морально-психологічного стану особового складу, поведінки військовослужбовців і взаємостосунків між ними.

Зміна громадської думки до війни (збройного конфлікту) ставлення місцевого населення до військ та їх дій здатні також вплинути на морально-психологічний стан військ, організованість та бойову активність особового складу, ефективність застосування ним зброї, бойової техніки, виконання поставленого бойового завдання.

В цілому, вплинути на хід та результат бою можна шляхом зміни якісного стану будь-якого з елементів моделі.

Таким чином, психологічне проектування створює передумови для чіткого розуміння психологічного змісту майбутніх бойових дій, бойових ситуацій майбутньої діяльності, що дозволяє з більшою упевненістю припустити:

- які люди потрібні для її виконання (їх характеристики і т. ін.);

- до вирішення яких завдань їх необхідно готувати;

- які моральні, військово-професійні психологічні (психофізіологічні) якості

необхідно розвивати у особового складу;

- як оптимізувати умови, в яких буде здійснюватиметься підготовка особового складу до майбутніх бойових дій;

- що необхідно зробити з метою якісного планування заходів психологічного забезпечення.

Саме на такій основі здійснюється: професійно-психологічний відбір військовослужбовців; їх доцільний розподіл за підрозділами (екіпажами, розрахунками тощо) з урахуванням психологічної сумісності; моральної та психологічної готовності до бойових дій в конкретних суспільно-політичних, географічних, природо-кліматичних, ергономічних та інших умовах обстановки.

Дещо докладніше розглянемо наведені вище елементи психологічної моделі бою.

Об'єкт бою – здібність і воля противника до опору, визначає кількісно-якісними параметрами всіх інших елементів моделі. Історія війн та воєнного мистецтва переконливо доводить, що об'єктом протиборства в бою і війні є не стільки територія та військові об'єкти і бойова техніка і навіть не жива сила противника, а здібність і воля противника до опору. З цього приводу П.І. Ізмєтьєв зазначав «Переможеним вважається той, в свідомості кого починає формуватися думка про недоцільність подальшого опору».

Помилки в оцінці здатності противника до опору спричиняють прорахунки в оперативно-тактичних розрахунках та висновках.

Ворогуючі сторони. Кількісно-якісна характеристика сторін визначає: масштаб конфлікту, моральні (ідеологічні) аспекти конфлікту, що визначають в учасників бойові установки та мотивацію до бойових дій.

Наприклад, ранг учасників визначає масштаб війни (збройного конфлікту):

- конфлікт між коаліціями держав – світова війна;

- між коаліцією держав і державою, між державами – локальна або регіональна війна;

- між збройними силами держав або частиною сил – локальний військовий конфлікт;

- між угрупованнями військ – операція;

- між військовими підрозділами – бій тощо.

Фактори, що визначають бойову активність особового складу військ (сил). Попередньо здійснений аналіз та запропонована психологічна модель бойових дій дозволяє виділити дві групи факторів, які впливають на бойову діяльність військ: *зовнішні та внутрішні*.

Зовнішні фактори можна розділити на соціальні (суспільно-політичні), бойові і еколого-ергономічні.

Соціальні (суспільно-політичні) чинники виступають основою для формування широких соціальних мотивів поведінки у особового складу їх міцних бойових установок. Адже ставлення народу до війни впливає на бойову активність військовослужбовців в трьох напрямках.

По-перше, завдяки роботі механізмів психічного зараження, навіювання, наслідування військовослужбовці засвоюють пануючий у суспільстві настрій, формують відповідні установки і мотиви бойової поведінки.

По-друге, бойова готовність особового складу в більшій мірі визначається ставленням народу до своєї армії.

По-третє, військовослужбовці заражаються емоційним відношенням народу до противника, що також істотно впливає на активність їх бойових дій.

Таким чином, в умовах війни діє своєрідний соціально-психологічний закон, що відображає взаємозв'язок між станом психології суспільства і його армії. Він свідчить, що основне джерело морально-психологічного стану воюючої армії знаходиться не всередині неї, а в суспільстві, інтереси якого вона захищає.

В результаті участі військ в неуспішних для них бойових діях в суспільній свідомості може формуватися негативний «типовий образ» локального військового конфлікту [3]. Аналіз локальних війн та збройних конфліктів, свідчить, що такий «типовий образ» включає наступні елементи:

- визнання військових дій безглуздими і неефективними;

- пояснення їх причин інтересами вузьких соціальних груп населення держави (фінансово-промислових, кримінальних, політичних кіл тощо);

- ставлення до військовослужбовців як до виконавців, які після війни (збройного конфлікту), відповідних подій будуть забуті, покинуті напризволяще [3, 5].

Сказане реалізує дію ще однієї закономірності війни: від того, який образ потенційного або реального конфлікту склався у суспільній свідомості і яке місце в ньому відведено армії, в значній мірі залежить можливість залучення широких соціальних мотивів щодо спонукання військовослужбовців до активних бойових дій, формування необхідного морально-психологічного стану особового складу.

Ще одним соціальним чинником, який значною мірою визначає поведінку військовослужбовців у бою, є згуртованість військових колективів, військових частин та підрозділів. Згуртованість військових колективів виступає своєрідною передумовою (основною) високої морально-психологічної стійкості та активності військовослужбовців [4].

Також, важливе місце у ряді соціальних чинників, що визначають бойову поведінку (активність) військовослужбовців, займає чітке і авторитетне керівництво бойовими діями з боку командирів (начальників).

Бойові фактори – широкий спектр змінних, що визначають поведінку особового складу в бою. До них відносяться: вид та інтенсивність бойових дій, особливості застосування зброї, об'єм і співвідношення втрат сторін тощо. Ефективність бойових дій військ в значній мірі залежить і від вірного вибору тактики бойових дій.

Еколого-ергономічні фактори відображають специфіку впливу зовнішніх (географічних, природо-кліматичних, техніко-технологічних) обставин і режиму бойової діяльності (тривалість, режим, частота зіткнень з противником, ергономічність бойової техніки, рівень ізолюваності від основних сил і т.ін) на психологічний та фізичний стан особового складу з обох сторін. Знайомі умови та звична бойова діяльність, добре засвоєні способи бойової поведінки дозволяють військовослужбовцям діяти на підставі закріплених в підсвідомості моделей поведінки, з мінімальним залученням свідомості та емоцій. І навпаки, незнайомі умови і незасвоєні прийоми бойової діяльності обумовлюють необхідність постійного включення свідомості, виникнення негативних емоційних переживань, що знижує ефективність дій особового складу.

Аналіз локальних війн та збройних конфліктів сучасності дає підстави, віднесення до числа ергономічних аспектів і такий чинник, як рівень ізолюваності підрозділів та військових частин від основних сил.

До внутрішніх факторів належать психофізіологічні та індивідуально психологічні.

Серед психофізіологічних чинників, що визначають характер поведінки військовослужбовців, важливе значення має тип нервової системи.

Прийнято розрізняти три типи нервової системи: сильний, слабкий та середній. Сьогодні відомо, що вплив негативних чинників бою викликає серйозні психологічні розлади, що вимагають медичної допомоги а, отже, повну втрату боєздатності на певний час у воїнів із слабким типом нервової системи (серед військовослужбовців їх близько 15%). В аналогічних умовах у військовослужбовців із середнім типом нервової системи (таких близько 70%) бойова активність понижується лише на короткий час. Військовослужбовці з сильним типом нервової системи (їх приблизно 15%) не піддаються відчутній психотравмуючій дії бойової обстановки.

Спостереження за бойовою діяльністю особового складу в бойовій обстановці та в інших екстремальних ситуаціях показують, що їх поведінка неабиякою мірою залежить від типу темпераменту.

Так, воїни сангвінічного темпераменту в складних умовах рішення ухвалюють швидко і діють сміливо. У разі невдачі вони втрачають рішучість лише на короткий час і швидко приходять в норму. Особи холеричного темпераменту проявляють сміливість і рішучість переважно в стані емоційного підйому. В стані падіння сил вони здатні піддаватися несвідомому страху. Люди флегматичного темпераменту діють активно і сміливо тоді, коли ретельно підготовлені до виконання бойового завдання. Їм властива стабільність емоційних переживань, завзятість і витримка. Воїни меланхолійного темпераменту здатні проявляти рішучість і активність протягом короткого часу і при подоланні незначних труднощів.

Визначаючи психологічну сутність бойової поведінки особового складу,

Питання психології

необхідно підкреслити, що військовослужбовець – не сліпе знаряддя в руках зовнішніх обставин бою і природних інстинктів. Його поведінка у значній мірі визначається особливостями характеру, інтелекту, волі, емоцій, здібностей тощо.

Слід відмітити, що соціальні (суспільно-політичні), бойові, еколого-ергономічні, фізіологічні та психологічні чинники бойової обстановки у різний час, з різною силою і в різних комбінаціях впливають на поведінку особового складу. Небезпечна для життя, бойова обстановка буде по-різному сприйматися особовим складом, якщо кожен по-своєму буде розуміти мету війни, ставитися до противника, своїх товаришів, командирів. Також готовність до виконання бойових завдань буде залежати від наявності бойового досвіду, типу нервової системи, характеру тощо.

Таким чином, командирам (начальникам), заступникам командирів з виховної роботи на підставі психологічного проектування, аналізі психологічного змісту майбутніх бойових дій і закладених в них психологічних умов, системному підході до організації психологічного забезпечення необхідно:

- чітко усвідомити, яке завдання стоїть перед підрозділом, військовою частиною та його психологічний зміст;

- всебічно оцінити та врахувати умови його виконання;

- визначити фактори, які будуть здійснювати максимальний вплив на морально-психологічний стан, поведінку особового складу та хід виконання ним бойового завдання;

- оцінити морально-психологічний стан особового складу військ (сил), визначити його сильні та слабкі сторони і на цій підставі розробити пропозиції командирів щодо можливої розстановки військ (сил) за бойовими порядками, планування та організації заходів психологічної підготовки особового складу з використанням відповідних прийомів, способів та засобів.

Зміст подальших досліджень зазначеної проблематики полягає в розробці психологічних моделей бою (бойових дій) з урахуванням особливостей здійснення військово-професійної діяльності особовим складом видів (родів) військ (сил) Збройних Сил України.

Література

1. Караяни А.Г., Сыромятников И.В. Прикладная военная психология. – СПб.: Питер, 2006. – 480 с.
2. Макаревич О.П. Психологічна підготовка особистості до поведінки в складних ситуаціях. Навч. посіб. – К.: ВГТ НАОУ, 2000. – 188 с.
3. Морально-психологічне забезпечення бойових дій в республіці Афганістан у 1979–1989 рр. / Стасюк В.В., Симончук П.П., Примак П.Т.: Навч. посібник. – К.: НАОУ, 2007. – 61 с.
4. Синявская Е.С. Психология войны и боевых действий. – М.: Воениздат, 2003. – 48 с.
5. Стасюк В.В. Психология локальных войн та збройних конфліктів: Підручник. – К.: НАОУ, 2006. – 570 с.